

Äldre kvinnors representation i kommunala styrdokument för våld i nära relation

Joakim Johansson, Rebecka Kfoury, Clara Hultman

Joakim Johansson, docent i statsvetenskap, Mälardalens universitet, Västerås.

E-post: joakim.johansson@mdu.se

Rebecka Kfoury, fil. kand i statsvetenskap, Mälardalens universitet, Västerås.

E-post: rebecka.kfoury@hotmail.com

Clara Hultman, fil. kand i statsvetenskap, Mälardalens universitet, Västerås.

E-post: clarahultman23@gmail.com

Studien syftar till att undersöka representationen av äldre kvinnor i svenska kommuners styrdokument gällande våld i nära relation. En kvalitativ textanalys genomförs av 144 styrdokument från lika många kommuner, där ett analysverktyg utformat av Kristina Boréus används för att identifiera språklig diskriminering. Resultaten visar på en underrepresentation av äldre kvinnor. I en majoritet (56 procent) av de undersökta styrdokumenterna osynliggörs äldre kvinnor – de omnämns inte. De styrdokument som ändå nämner äldre kvinnor gör detta oftast summariskt, generaliserande och utan att beskriva specifika behov och utmaningar för gruppen. En slutsats är att våld i nära relationer mot äldre kvinnor inte är tillräckligt uppmärksammat i styrdokumenterna. Studien understryker behovet av utökad representation för att säkerställa adekvat stöd och efterlyser inkludering av intersektionella genusperspektiv och kritiska förhållningssätt till ålderism.

The study aims to examine the representation of older women in Swedish municipal policy documents regarding intimate partner violence. Using an analytical tool developed by Kristina Boréus to identify linguistic discrimination, a qualitative text analysis of 144 documents from as many municipalities was conducted. The findings indicate that most (56 percent) of the studied policy documents do not mention older women at all. Other policy documents mention older women very briefly and in generalizing terms, thereby failing to describe specific needs and challenges for the group. A conclusion is that intimate partnership violence against older women is not given enough attention in municipal policy documents. The study emphasizes the need for expanded representation to ensure adequate support, and calls for inclusion of intersectional gender perspectives and critical approaches to ageism.

Inledning

I en svensk studie uppgav 6 procent av kvinnorna i åldern 60-74 år att de det senaste året utsatts för våld av någon närstående (Ahnlund et al. 2020). Sådant våld kan vara fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt eller som försummelse och innebär stort lidande för drabbade äldre kvinnor i form av fysiska besvär, ångest, depression, posttraumatiskt stressyndrom och annat. Våld mot äldre kvinnor i nära relation (VNR) är således ett viktigt samhällsproblem. Syftet med föreliggande artikel är att undersöka hur äldre kvinnor representeras i styrdokument från svenska kommuner rörande våld i nära relation. De teoretiska utgångspunkterna tas i intersektionell teori (Crenshaw 1991) och i teori om ålderism (Heikkinen 2017; Butler 1969).

Forskning visar att det VNR som specifikt drabbar äldre kvinnor har svårt att få uppmärksamhet (Penhale 2021; Meyer et al. 2020; Bows 2019a, 2019b). Forskning och yrkespraktiker inom våld i nära relation (VNR) är av hävd inriktade mot yngre våldsutsatta medan det i forskning om äldre och äldreomsorgspraktiker traditionellt funnits en tendens att framställa könsaspekten som mindre relevant. Det kan uttryckas som att det finns en könsspecifik diskurs om VNR, som synliggör mäns våld mot kvinnor, och en åldersspecifik, "könsneutral" diskurs om våld mot äldre som osynliggör mäns våld mot kvinnor, och där de båda diskurserna sällan kommunicerar med varandra (Kilbane & Spira 2010; Jönson & Åkerström 2004). Som en konsekvens tenderar äldre kvinnor utsatta för våld i nära relation att hamna mellan stolarna och bli osynliga, vilket försvårar att nå dessa med adekvata stödinsatser. Forskningen lyfter även fram det särskilda ansvar kommunerna har enligt Socialtjänstlagen att arbeta förebyggande mot våld i nära relation. Här saknas dock studier av de politiska styrdokument. Det är i dessa vi finner den demokratiska legitimitetsgrunden för offentligt reglerad och/eller producerad verksamhet inom vård, omsorg och rättsväsende.

Vi har undersökt aktuella styrdokument för VNR i 144 svenska kommuner. Materialet samlades in under senhösten 2024. Gemensamt för kommunerna i studien är att de vid tidpunkten för datainsamlingen hade ett styrdokument för VNR tillgängligt på hemsida på internet eller besvarat den förfrågan via e-post som vi skickat ut till de kommuner för vilka vi inte kunnat finna styrdokument på kommunens hemsida. Vi har inte kunnat se några systematiska skillnader mellan de kommuner vi studerat och övriga svenska kommuner med avseende på sådant som exempelvis kommunstorlek, ekonomiska resurser, demografi, geografi eller politiskt styre. Styrdokumentet benämns av kommunerna i termer av "policy", "riktlinje", "handlingsplan", "aktivitetsplan", "plan", "strategi", "handbok", "program" eller "rutin". Vi inkluderar alla dessa sorters styrdokument i vår studie då vi ser en betydande variation i hur kommunerna presen-

terar sitt arbete. Textanalysen är genomförd utifrån Boréus (2005) analytiska ramverk "Diskriminering med ord." Ramverket har beröringspunkter med Ås (1978) men vår (och Boréus) ingång är diskursanalytisk. Det innebär att vårt forskningsintresse är inriktat mot vad textmässiga framställningar gör och får för konsekvenser – inte mot textförfattarnas (goda) avsikter med policydokumenten.

Osynliggörande och annan diskriminering med ord

Äldre kvinnors våldsutsatthet omnämns i 64 (44 procent) av de undersökta kommunala styrdokument. I materialet är det alltså något vanligare att äldre kvinnor inte omnämns än att de omnämns. När äldre kvinnor omnämns sker det i vissa kommuner en gång och utan ytterligare förklaring av arbetet för äldre kvinnor, medan andra kommuner är utförligare och ett fåtal kommuner även har särskilda avsnitt för våld i nära relation hos äldre och äldre kvinnor. Som jämförelse finns gruppen "Äldre" omnämnd i samtliga dokument, ofta upprepade gånger (exempelvis Västerås stad 2018; Värmdö kommun 2020; Upplands-Bro kommun u.å.) och då även med viss utförlighet.

Tibro kommun (2015) skriver visserligen om äldre kvinnor en gång under rubriken "Grupper som kan ha särskilt svårt att söka stöd" men under rubriken "Våld mot äldre och personer med funktionsnedsättning" nämner de ingenting om äldre kvinnor utan generaliserar gruppen äldre. De skriver:

Äldre människor har på olika sätt en speciellt utsatt situation. Deras beroende av andra är större. Det sociala umgänget kan ha minskat med åldern och på så vis kan möjligheter till insyn och stöd minska. Våld utövat av vuxna barn förekommer (s. 8).

Även om det är bra att äldre personers unika situation tas upp så nämns inte äldre kvinnor, vilket kan ytterligare bidra till ett antagande om äldre personers förutsättningar. Så här beskriver Tibro kommun de olika sorters våld som kan förekomma:

Övergreppen kan till exempel bestå i bristfällig omsorg, ovilja att hjälpa till med myndighets- och sjukvårdskontakter, stöld av tillgångar, försummelse samt hot om ytterligare försämring i omsorgen (s. 8).

Kommunen beskriver inte att våldet även kan vara från en partner. Utestängning sker här då våldet i stället beskrivs som kopplat till åldrande. Därmed inkluderas inte den unika individens behov eller våld som inte uppkommit till följd av exempelvis sjukdomar. Det våld som sker i hemmet i en partnerrelation

uppmärksammas inte och texten kan uppfattas som exkluderande av andra sorters våld. Det ger även en generaliserad bild av att äldre är beroende av andra och inte kan utsättas för våld i hemmet av en partner.

Eskilstuna kommun (2020) nämner äldre kvinnor som en grupp med svagt skydd från samhället mot våld, och även Essunge kommun (2022) tar upp äldre kvinnor som en särskilt utsatt grupp. Bräcke kommun (2013) nämner äldre kvinnor i beskrivningen av vilka målgrupper kommunen arbetar med. Den här typen av benämning av äldre kvinnor i styrdokumentet är avgörande för uppmärksammandet av äldre kvinnors utsatthet. Å andra sidan skulle äldre kvinnors specifika omständigheter behöva beskrivas mer ingående med fokus på deras utsatthet. Det ges inga förklaringar till varför äldre kvinnor är en utsatt grupp eller sägs något om gruppens specifika förutsättningar. Utan att tillföra kontext så kan detta uppfattas som något nedvärderande eller förminskande mot gruppen. Detta kan kopplas till Boréus "värderande generaliseringar", där en specifik grupp betraktas som en börda för samhället och framställs som mindervärdiga. Då det inte finns några ytterligare beskrivningar framställs gruppen äldre kvinnor även som homogen och inte en grupp med olika individer och olika förutsättningar. Detta leder till objektifiering på så sätt att äldre kvinnors utsatthet förklaras tillsammans som om alla äldre kvinnor är utsatta på samma sätt eller att alla är i samma typ av behov för hjälp. För att det inte ska leda till objektifiering skulle dokumenten behöva utveckla om äldre kvinnor, varför de är en utsatt grupp samt vad som bör tas i åtanke för att hjälpa dem så de inte blir tillskrivna som "objekt".

Goda kommunala exempel

Laholm kommun (2014) beskriver äldre kvinnors våldsutsatthet i en lista med "särskilt utsatta grupper". Här ser vi inget osynliggörande utan i stället förklaras att äldre kvinnor kan vara utsatta av en partner sedan länge samt av vuxna barn, släktingar och vårdpersonal. Kommunen lyfter alltså fram flera olika typer av våld i nära relation som äldre kvinnor kan utsättas för. Vidare:

Dessa kvinnor berättar generellt i mindre utsträckning kring sin utsatthet. De har ofta växt upp under en tid då våldtäkt inom äktenskapet inte räknades som ett brott och våld i hemmet ansågs som en privat sak (s. 7).

Att lyfta fram det stora mörkertalet hos äldre våldsutsatta kvinnor på grund av deras värderingar från uppväxten skulle kunna ses som positivt då det är viktiga faktorer som bör nämnas kring äldre kvinnor och deras förutsättningar (jfr Hoppe 2020). Kommunen fortsätter även med att förklara att äldre kvinnor ofta har en beroendeställning till sin våldsutövare samt andra faktorer som exempelvis ålder,

sjukdomar, funktioner och ekonomiska skäl. Även här lyfter kommunen upp flera faktorer som kan påverka äldre kvinnor och varför de är en särskilt utsatt grupp, samtidigt som de tar upp de omständigheterna där dessa faktorer inte är relevanta.

Danderyd kommun (2018) har ett eget avsnitt för äldre kvinnor där kommunen tar upp att äldre kvinnor kan bli utsatta för våld, faktorer bakom utsattheten samt beroendeställning hos kvinnan till förövaren. Inte heller här ser vi något osynliggörande, i stället tas hänsyn till äldre kvinnor och deras våldsutsatthet. Styrdokumentet beskriver även att kvinnor över 65 år ofta utesluts från forskning, samt att våldet inte nödvändigtvis måste skett till följd av sjukdomar, ålder eller funktionsnedsättning, utan kan vara en fortsättning på våld som skett under längre tid.

Även styrdokumentet för Eslövs kommun (2019) har ett eget avsnitt för äldre kvinnor. I det tas svårigheten med att gruppen kopplas till försummelse upp.

Äldre kvinnor är särskilt utsatta eftersom våldet ofta tolkas som en försummelse utifrån oförmåga eller utmattning hos en anhörig, vilket kan styra vilka insatser som sätts in (s. 5).

Det är viktigt att kommunen tar upp komplexiteten kring ämnet och beskriver äldre kvinnor i ett eget avsnitt, samt tar upp att de insatser som sätts in kan göra att rätt hjälp inte tillhandahålls om fokuset ligger på att äldre kvinnor är en homogen grupp, med samma behov av stöd. Eslövs kommun beskriver även att äldre kvinnor upplever mer skam och tabu kring ämnet vilket gör att de sällan visar ilska mot förövaren. Då samtidigt problemet med att äldre kvinnors utsatthet kopplas till försummelse uppmärksammas blir det dock inte någon nedvärdering.

Lomma kommun (2023) beskriver problemet på följande sätt:

Våldet slutar inte existera med åldern och äldre kan, precis som yngre, leva i en parrelation där våldet funnits under många år. Både äldre män och kvinnor utsätts för våld i nära relationer, men det är nästan enbart kvinnor som utsätts för sexuellt våld (s. 11).

Lomma kommun belyser här att våldet inte nödvändigtvis startat i äldre ålder till följd av exempelvis sjukdomar eller beroende av andra, utan att det kan ha pågått i många år. Det är den aspekten som vi anser särskilt viktig i kommunernas beskrivningar av äldre personers våldsutsatthet, då påståendet inkluderar flera sorters orsaker till våld. Dokumentet skiljer även på äldre kvinnor och äldre män och synliggör skillnad i utsatthet mellan grupperna.

Eksjö kommun (2021) skriver om äldre våldsutsatta kvinnor. I deras riktlinjer ser vi ingen negativ särbehandling. I stället förklarar de att äldre våldsutsatta kvinnor inte är en homogen grupp, samt att våldet kan ske på olika sätt och att

äldre kvinnor kan utsättas av bland annat en partner, vuxna barn, släktingar, vård- och omsorgspersonal, samt att de kan utsättas för försummelse. I sammanhanget varnar Eksjö kommun även för ålderism.

Ålderism är en riskfaktor då det finns stereotypa föreställningar som utgår från en individs ålder. Ålderism kan innebära att omgivningen har svårt att föreställa sig att en äldre person kan utöva och/eller bli utsatt för våld då det inte passar in på samhällets i allmänhet stereotypa bild av en äldre person (s. 18).

Kommunen förklarar även att riktlinjen utgår från ett intersektionellt perspektiv för att bidra till förståelse av hur olika typer av förtryck och makthierarkier samspelar och finns hos en individ samtidigt. Bland annat förklarar de att personer över 65 år förutom sin våldsutsatthet även har ålder som en extra sårbar faktor för våld i nära relation. Att föra in en intersektionell synvinkel för våld i nära relation leder till bredare kunskap för läsarna samt bredare synvinklar för att förstå och arbeta mot våld i nära relation vilket är till gagn för äldre kvinnor.

Aneby kommun (2021) benämner äldre kvinnor från 70 år och äldre som en särskilt utsatt grupp:

När många över 70 år drar ner på sina sociala kontakter, minskar också möjligheten för utomstående att upptäcka och ingripa om en äldre utsätts av sin partner (s. 16).

Det är viktigt att synliggöra komplexa situationer som kan uppkomma vad gäller möjligheten att upptäcka och ingripa i situationer. Kommunen bidrar därmed till synliggörande av olika faktorer som gör äldre kvinnor utsatta vilket kan påverka det framtida arbetet med att upptäcka äldre våldsutsatta kvinnor på ett positivt sätt.

Slutsats

I vår undersökning av styrdokument i 144 svenska kommuner rörande våld i nära relation har vi funnit att 88 kommuner (56 procent) inte alls nämner äldre kvinnor i det relevanta styrdokumentet. När äldre kvinnor ändå nämns görs detta oftast ytterst summariskt. En slutsats är att representationen av äldre kvinnor i styrdokumentet med några undantag inte är tillräcklig. Att inte nämna äldre kvinnors specifika förutsättningar och i stället generalisera de med andra grupper kan leda till att utformning av stöd och hjälp inte anpassas till deras förutsättningar. Genom att generalisera äldre kvinnor blir antagandet att gruppen är homogen och därmed kan inte rätt insatser sättas in för att hjälpa kvin-

norna. Det finns dock goda exempel på hur äldre kvinnor kan representeras i kommunala styrdokument på sätt som inte blir diskriminerande.

Inledningsvis berördes det slags stuprörstänkande inom både forskning och praktiker som inneburit att äldre kvinnors våldsutsatthet i dess specificitet återkommande hamnat mellan stolarna. Studien vi genomfört indikerar att detta problem fortsatt gör sig gällande. För att konstruktivt arbeta hantera den särskilda typ av utmaning som mäns våld mot äldre kvinnor utgör behövs intersektionella perspektiv som fokuserar samspelet mellan kön och ålder. Konkret behövs ett mer inkluderande språk i styrdokumentet med en mer djupgående utläggning om äldre kvinnors utsatthet, som synliggör och uppmärksammar deras behov av stöd.

Referenser

- Ahnlund, P, Andersson, T, Snellman, F, Sundström, M, & Heimer, G (2020) Prevalence and correlates of sexual, physical, and psychological violence against women and men of 60 to 74 years in Sweden. *Journal of interpersonal violence*, 35(5-6), 1539-1561.
- Aneby kommun (2021) Handlingsplan för kommunens arbete mot våld i nära relationer. <https://www.aneby.se/download/18.9bb06ab17c73854c88b9d7/1635497776262/Handlingsplan%20V%C3%A5ld%20i%20N%C3%A4ra%20Relationer.pdf>
- Boréus, K (2005) *Diskriminering med ord*. Umeå: Boréa.
- Bows, H (Ed.) (2019a) *Violence Against Older Women, Volume I: Nature and Extent*. Springer.
- Bows, H (Ed.) (2019b) *Violence Against Older Women, Volume II: Responses*. Springer.
- Bräcke kommun (2013) Bräcke kommuns handlingsplan mot våld i nära relationer. <https://www.bracke.se/download/18.73773db514ee2ab085a1251f/1458557423432/Handlingsplan%20mot%20v%C3%A5ld%20i%20n%C3%A4ra%20relationer.pdf>
- Butler, R N (1969) Age-ism: Another form of bigotry. *The gerontologist*, 9(4_Part_1), 243-246.
- Crenshaw, K (1991) Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Danderyd kommun (2018) Handlingsplan för arbetet mot våld i nära relationer. <https://www.danderyd.se/globalassets/globala-filer/omsorg-och-socialt-stod/akut-hjalp/vald-i-nara-relationer/handlingsplan-for-arbetet-mot-vald-i-nara-relationer-i-danderyds-kommun-2018.pdf>
- Eksjö kommun (2021) Riktlinje för våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck.
- Eskilstuna kommun (2020) Plan mot mäns våld mot kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. <https://www.eskilstuna.se/download/18.1e1327417f44b6fd6c1b11/1648020991421/Plan%20mot%20mäns%20våld%20mot%20kvinnor%20inklusive%20hedersrelaterat%20våld%20och%20förtryck.pdf>
- Eslöv kommun (2019) Riktlinjer för Eslövs kommuns arbete mot våld i nära relationer. <https://eslov.se/wp-content/uploads/riktlinjer-mot-vald-i-nara-relationer-2019-2023-flik56.pdf>
- Essunga kommun (2022) Riktlinjer för arbetet mot våld i nära relationer. <https://www.essunga.se/download/18.54cf4b451838297a0676b4e/1665045388764/Riktlinjer%20f%C3%B6r%20arbetet%20mot%20v%C3%A5ld%20i%20n%C3%A4ra%20relationer.pdf>
- Heikkinen, S (2017) Aldersbaserad ojämlikhet - Alderism, Childism och Adultism. C. Krekula & B. Johansson (Red.), *Introduktion till kritiska åldersstudier* (1:1, uppl. ss. 83-85). Lund: Studentlitteratur.
- Hoppe, S J (2020) Traditional values and domestic violence: an examination of older women's attitudes and the ability to care for oneself. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 32(5), 471-488. <https://doi-org.ep.bib.mdh.se/10.1080/08946566.2020.1830216>
- Jönsson, H, & Åkerström, M (2004) Neglect of elderly women in feminist studies of violence—a case of ageism? *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 16(1), 47-63.
- Kilbane, T, & Spira, M (2010). Domestic violence or elder abuse? Why it matters for older women. *Families in Society*, 91(2), 165-170.

Laholm kommun (2014) Handbok våld i nära relation.

Lomma kommun (2023) Plan för arbetet mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck.
<https://lomma.se/download/18.46e970eb18cbde223fe5d9f2/1704296188181/V%C3%A5ld%20i%20n%C3%A4ra%20relationer%202023.pdf>

Meyer S R, Lasater M E & Garcia-Moreno C (2020) Violence against older women: A systematic review of qualitative literature. *PLoS ONE* 15(9): e0239560. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239560>

Penhale, B (2021) Older women as the invisible victims of intimate partner violence: Findings from two European research projects. *Understanding Gender-Based Violence: An Essential Textbook for Nurses, Healthcare Professionals and Social Workers*, 147-166.

Tibro kommun (2015) Handlingsplan för arbete med våld i nära relationer.

Värmdö kommun (2018) Riktlinjer gällande våld i nära relationer, <https://www.varmdo.se/download/18.3be5417e164211c560fec80e/1530528937710/Riktlinjer%20gällande%20våld%20i%20n%C3%A4ra%20relationer.pdf>

Västerås kommun (2020) Handlingsplan för kvinnofrid mot våld i nära relationer, <https://vasteras.se/download/18.60a3e7d516faf14ea651d64a/1579785963713/14.%20Uppföljning%20-%20Handlingsplan%20för%20kvinnofrid%20och%20mot%20våld%20i%20n%C3%A4ra%20relationer.pdf>

Upplands-Bro kommun (u.å) Handlings- och aktivitetsplan mot våld i nära relation.

Ås, B (1978) Hersketekniker. *Kjerringråd*, 3, 17-21.